

Koekelberg

door

Drs. F. A. BREKELMANS

De Heren van Breda, die het Land van Breda sedert het einde der 12e eeuw in leen hielden van de Hertog van Brabant, bezaten het recht gronden of complexen van gronden in achterleen uit te geven. Soms bestond voor die complexen een afzonderlijk leenhof. Dit was o.a. het geval met de leengoederen van Achtmaal, van Ten Broeck onder Zundert, van Hambroek en 't Hout onder Princenhage en van Tichelt, De Ramen en Mortier onder Rijsbergen.¹

Het leenhof, dat door de Heer of diens vertegenwoordiger werd voorgezeten was samengesteld uit twee of meer leenmannen met een griffier. De taak van het leenhof bestond veelal in het passeren van acten van overdracht of bezwaring van tot het hof behorende gronden. Voor de diensten van dit college werden rechten geheven, die voor de leenheer een belangrijke bron van inkomsten vormden en het bezit van een leenhof dan ook begerenswaardig maakten. Van de vonnissen der leenmannen kon in beroep worden gegaan bij de Hoofd- en Leenbank te Breda.²

Bestond er in de aanvang een militaire band tussen de leenheer en de gebruikers der leengoederen, reeds vóór het einde der middeleeuwen was deze vervaagd. De betalingen in geld of in natura ter gelegenheid van het leenverhef (heergewaden) bleven slechts voortbestaan als een formele herinnering aan de vroegere verhouding.

Behalve in Zundert, Princenhage en Rijsbergen bezat de Heer van Breda ook achterlenen in de Heerlijkheid Ginneken en Bavel. De 18e eeuwse geschiedschrijver Van Goor zegt hiervan: „Onder Ginneken behooren nog eenige Achterleenen, van den Huyse van Breda verheven wordende, namentlyck Köckelberg, Schoonendonck, Nieuwenhuys, enz. die alle hunne byzondere Leen en Chynsboecken hebben”.³ Een ander ook door Van Goor genoemd achterleen was het leengoed Ypelaar.

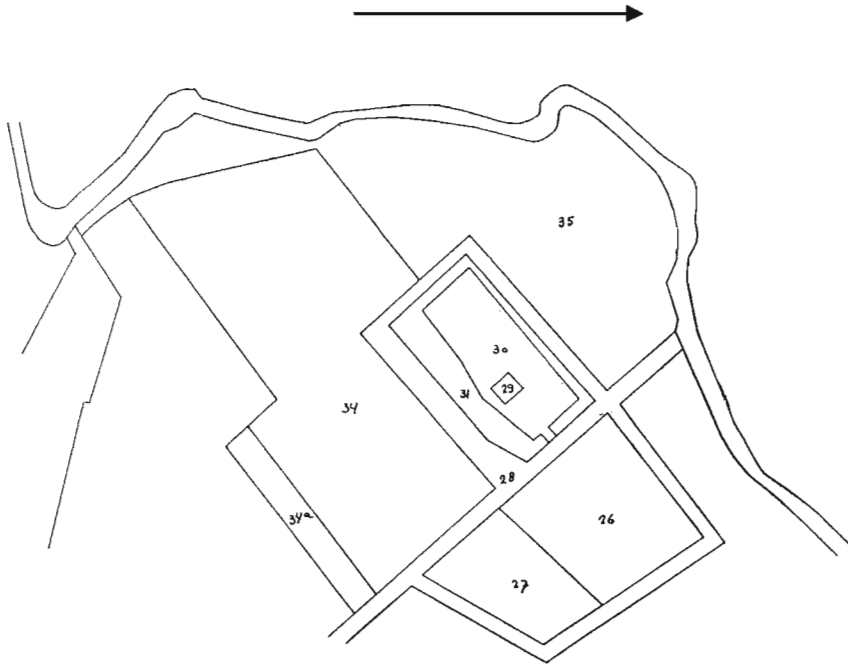
Van deze leengoederen liggen Schoondonck en Nieuwenhuizen sedert de annexatie van 1942 onder de gemeente Breda en wel nabij het sanatorium „De Klokkenberg”. Koekelberg behoort vanaf dat jaar onder de gemeente Nieuw-Ginneken. Het is gelegen tegenover „De Blauwe Camer” aan de rechter oever van de rivier de Mark, ongeveer 1 km ten zuid-westen van het kerkdorp Ulvenhout in een gebied dat op de stafkaart is aangeduid als „Koekelenbergsche Tiend”.⁴ In dit complex werd tiend geheven door de Abdij van Thorn, zoals blijkt uit een manuaal van omstreeks 1425 en een rekening van het jaar 1530.⁵

We zullen dit leengoed hier behandelen, vooreerst om zijn belang als specimen der Bredase achterlenen, verder om de rol, die het gedurende de reformatie een tijdlang heeft gespeeld, toen de voortvluchtige pastoor van Ginneken hier lang in het geheim de kerkdiensten heeft verricht en tenslotte omdat er in een deel der 18e eeuw een der aanzienlijke buitenplaatsen van Ginneken en Bavel heeft gestaan.

Wat betekent de naam Koekelenberg? De naam is niet onbekend, want behalve de wijk Koekelberg in Brussel,⁶ vermaard om haar fraaie H. Hartbasiliek, zijn er nog gehuchten van deze naam in Neerzwalm, Korswarem, Opwijk, Herne, Haaltert en Kaster, alle plaatsen in België. Koekel is een diminutief bij Koek in de betekenis van geringe hoogte. Wijl in Ulvenhout ter plaatse geen hoogte bestaat en voorzover na te gaan ook niet bestaan heeft, is de naam vermoedelijk van elders ontleend.⁷

De naam komt voor het eerst voor in 1369, in welk jaar een Johan van Koekelberch schout te Baarle was.⁸ Eveneens signaleert men hem in de archieven rond 1400 en wel in het Cijnsboek der Tafel van de H. Geest in Breda, waarin vermeld wordt dat haar zusterinstelling te Ginneken haar „van Coekelberchs wegghen” een rente van twee lopen rog schuldig was uit gronden ter Heilaer en op de Echelbeemt.⁹ In 1444 is er sprake van een Bredase begijn genaamd domicella Elisabeth de Koekelberg.¹⁰ Het valt niet uit te maken of deze personen hun naam aan ons Koekelberg ontleenden dan wel of zowel zij als ons leengoed hun naam aan een elders gelegen toponiem danken.

Volgens een attestatie van schepenen van Ginneken uit 1591 behoorden tot dit goed slechts een vijftal percelen, nl. 3 lopensaat¹¹ onder

Afb. 29. Situatie van het terrein der vroegere buitenplaats Koelberg in 1824, naar het minuutplan van het kadaster. Ginneken sectie E, Hondsdonk.

26. bouwland	29. huis	34. bouwland
27. pleziertuin	30. tuin	34a. hakhout
28. dreef tot vermaak	31. water tot vermaak	35. bouwland

Coekelberch, 2 lopensaat genaamd De Geer aldaar, een beemd tegenover Schoondonck nabij de Markkant, een stuk beemd met een bosje aldaar en land nabij het Mastbosch onder Princenhage. Al wordt zij daar in de 15e eeuw nog niet genoemd, blijkens latere stukken moet er ook een belangrijke boerderij geweest zijn. In 1755 trad de leenheer tevens als griffier op; hij werd bijgestaan door één leenman en één leenvinder (d.i. deurwaarder van het leenhof). Belangrijke inkomsten van de bezitter van het leengoed waren de jaarscharen en het kamerlingrecht.¹²

Onder jaarscharen worden verstaan de vruchten van één jaar; deze waren in het algemeen bij kleine (smalle) lenen verschuldigd bij het leenverhef. Men spreekt ook wel van jaervronen omdat zij aan de Heer (= vroom) betaald moesten worden.¹³ Het kamerlingrecht of hoveschede (in het frans: droit de chambellage) betaalde de leenman aan de griffier (camérier) van het hof bij het doen van hulde en manschap.¹⁴

De oudst bekende bezitster van dit leengoed is een vooral in Zundert bekende dame van patricischen huize Margriet van den Lare, stichtster van het gasthuis aldaar en gehuwd met de Bredase burgemeester Jan van Nederven.¹⁵ Zij wordt als bezitster genoemd in een uit 1474 daterende uitvoerige beschrijving van de Heerlijkheid Breda. Tot het goed behoorden toen drie leenmannen, nl. Jan van Grijmhuysen, Gheerit Stampaert en Ansem Goerts, die tot taak hadden haar in alle rechtszaken betreffende de tot het leen behorende gronden bij te staan.¹⁶

Na Margriets dood in 1483 kwam Koekelberg aan Margriet Rombout Wynricxdr. van den Lare, die vermoedelijk een nicht van haar was.¹⁷ De kinderen uit haar huwelijk met Johan Cleynert verkochten het goed in 1514 aan de rentmeester van de Heer van Breda, Hendrick Montens, een man van grote invloed en rijkdom, voor wie Koekelberg, evenals voor Margriet, een geldbelegging vormde. Merkwaardig is, dat tegelijk met dit leengoed verkocht werden beemden, in de 6 km verafgelegen Vuchtpolder ten noorden van Breda; welke beemden gelegen waren „ontrent den Draeyboom” en „neven den Aertdyck, daer den gruenen dyck tusschen leeght”. Verder maakten deel uit van het Koekelbergs complex twintig bunder heide bij de Goudberg onder Strijbeek „ontrent de Vossenberchse Molen”.¹⁸

De kinderen van Hendriks zoon, mr. Willem Montens, droegen het leengoed in 1565 over aan de gezusters Agneetken en Mariken van der Hagen „als de gecofte goeden naebescreven genaedert oft gecallengiert hebbende”. Naderen of naasten was een rechtshandeling, die hierin bestond dat bij publieke verkoop van een onroerend goed familieleden van de verkoper de reeds aangegane koop voor dezelfde prijs overnamen, om te voorkomen dat het goed uit het bezit der familie geraakte.¹⁹ Ook in deze acte is er weer sprake van bijbehorende beemden in de Vuchtpolder en bovendien nog van gronden gelegen onder de jurisdictie van de Oude Hof van Thorn te Gilze. Aangezien daarvan in oudere acten geen sprake is, zullen zij pas in de 16e eeuw aan het complex Koekelberg zijn toegevoegd. Voor het eerst komt in de transportacte de naam „het Vlot” voor, een aanduiding die thans aan het vroegere Koekelberg wordt gegeven. Pachter of „laet” was in dit jaar Adriaen Staelkens.²⁰

Agnes van der Hagen huwde met Godevaart Montens, die in de tachtigjarige oorlog de zijde van Prins Willem van Oranje koos. Hij was in 1579 burgemeester van Breda en vluchtte na de inname der stad in 1581 naar Antwerpen, alwaar hij schepen is geworden. In 1588 vertoefde hij te Bremen, doch in 1596 was hij te Breda terug, waar hij het volgend jaar opnieuw burgemeester werd. Na 1601 komt hij voor als tesorier-generaal van de Prins van Oranje.²¹

Van hen vererfde Koekelberg op hun dochter Catharina Montens, die in het huwelijk trad met Iman van Zuytlandt, Heer van Moermont en Renesse en burgemeester van Zierikzee.²² Deze bezitster bracht in 1642 een splitsing van haar bezit tot stond, n.l. in het leengoed zelf met de leenmannen („het manschap”) en de daartoe behorende boerderij met enkele percelen landbouwgrond. Het Manschap Coekelberg met het land genaamd Hoochvlot en de beemd geheten Groesbroeck verkocht zij in dat jaar met alle lenen, gezag en gerechtigheden aan de oud-burgemeester van Breda Isaack Noirot. De oude hoeve c.a. werd voor f 4150,— overgedragen aan Adriaan Michielsen van der Avoirt en Engeltken Hans Ghijben; dit gedeelte wordt dan omschreven als huis, schuur, stal, heiveld, landen, weiden onder Ginneken en in de Vuchtpolder — ten dele leen en ten dele cijnsgoed; pachter was toen

Jan Stoop.²³ De hoeve werd in 1690 door Van den Avoirt's kinderen verdeeld;²⁴ haar verder lot is in dit verband niet belangrijk.²⁵

Noirot, de nieuwe eigenaar van het manschap heeft hier een boerderij gebouwd, waarin zoals meer gebeurde, een ruimte voor het verblijf van de eigenaar zal zijn ingericht. Dit laatste is vrij waarschijnlijk omdat er in 1667 sprake van is dat de pastoor van Ginneken er verbleef op het „buitengoed” van deze oud-burgemeester en er de katholieke eredienst uitoefende. Gezien vermeldingen in latere acten kan hier toen nog geen buitenplaats hebben bestaan.²⁶

Zoals bekend mocht na de Vrede van Munster de katholieke eredienst in de Generaliteitslanden niet meer in het openbaar worden uitgeoefend. Echter, na een periode van kerkdiensten in het even over de grens gelegen Meersel, durfde de Ginnekense zieleherder zich hier op Staats territorium te begeven; Koekelberg lag immers nog op enkele kilometers van de dorpskom. Juten laat pastoor Mutsaers hier dienst doen van 1665 tot diens dood in 1688.²⁷ Een remonstrantie der Classis Breda uit 1669²⁸ spreekt van „eene wereltschen paep op Coeckelenberch mede groote ondiens doende.” Het leengoed was inmiddels in 1645 uitgebreid met een perceel genaamd „De Croeten”.²⁹

Manschap en boerderij gingen reeds in 1668 over aan Frederick van den Hove, ontvanger der gemene landsmiddelen in de Baronie.³⁰

Deze overdracht verdient uit rechtshistorisch oogpunt onze aandacht, omdat de goederen, nadat de nieuwe eigenaar aanvankelijk weigerde het transport te accepteren, op 20 november 1668 werden opgedragen „in 's Heeren handt”. Bij een dergelijke opdracht kan men allereerst geneigd zijn aan een verkoop bij executie (uitwinning) te denken, maar daarvan is hier volstrekt geen sprake. We kunnen hier alleen te doen hebben met een vorm van consignatie, die in het algemeen eer voorkomt bij roerend goed. Fockema Andreae signaleerde deze rechtsfiguur te Delft wèl voor onroerend bezit,³¹ terwijl De Blécourt,³² verwijzend naar de term onderrechtlegging van Hugo de Groot, mededeelt, dat deze handeling moest plaats hebben onder het gerecht. In de Bredase rechtsbronnen hebben we over deze opdracht in 's Heren hand tot dusver niets kunnen vinden. Het Register Montens³³ noch de Collectie Van Laarhoven³⁴ gewagen ervan.

Drie maanden later, op 19 februari 1669, had alsnog het transport aan Frederick van den Hove plaats. Opmerkelijk is, dat overdracht nu niet namens de Heer aan de nieuwe eigenaar plaats had, maar namens de oorspronkelijke eigenaar Isaack Noirot. Laatstgenoemde acte zwijgt volledig over het transport, dat nog drie maanden tevoren op minder gebruikelijke wijze was geschied.

Van den Hove's erven deden de bezittingen in 1682 publiek verkopen, waarna zij in het bezit kwamen van de Bredase makelaar en tienraadsman Sr. Jacobus van Vechelen.³⁵ In diens geslacht is Koekelberg meer dan een eeuw gebleven. De Van Vechelen's moeten het „buitengoed” van Noirot na 1718 tot een fraaie buitenplaats hebben uitgebouwd; voor de omvang ervan worde naar de aanstonds te noemen transportacte uit 1790 verwezen.

Jacobus' zonen Jacobus, schepen en later nog burgemeester der stad en de stadssecretaris Constantinus van Vechelen deelden in 1718 het bezit hunner ouders. Jacobus werd hierbij Coekelberg toebedeeld. Deze liet het leengoed na aan zijn zoon Jacob Frederick, borger capitijn en raad der stad. Bij de boedelscheiding in 1749 wordt gesproken van „eene hofstede, manschap, off Leenboek genaamd Coeckelenberg”³⁶ Met manschap of leenboek moet hier zijn bedoeld het geheel der gronden en leenmannen, tot het leengoed behorende.

Jacob Frederick liet het goed na aan zijn dochter Johanna.

Wanneer de Van Vechelen's hier een buitenplaats hebben gesticht is niet bekend. In ieder geval blijkt bij de publieke verkoop in 1790, gehouden op last van Van Vechelen's schoonzoon Casparus Govardus Bles (gehuwd met diens dochter Johanna van Vechelen), sprake te zijn van „een heerenhuis, met boven- en benedenkamers, keuken en verdere gemakken, ruime werf of plaats en koetshuis, met een boerenhoeve bestaande in huizinge, stal, schuur en hoven, en een Engels bos, vijver en dreven, groot 1 bunder, allen gelegen te Notsel. Bij het buiten behoorden nog 900 roeden zaailand genaamd Den Huysacker, 400 roeden land genaamd het Hoogland en vier beemden, waarvan één „den Calverbeemd” was geheten. Het huis zelf was in die tijd verhuurd aan W. Testas; de boerenhoeve aan Adriaan Vens.³⁷

Koper van het complex was voor *f* 6300,— geworden de substituut-

secretaris van Ginneken, Hendrick van Opstall.³⁸ Deze heeft het blijkens belastingkohieren vanaf 1792 bewoond met zijn vrouw en een of twee meiden en knechts.³⁹

Veel geluk heeft Koekelenberg aan Van Opstall niet gebracht. Op de eerste plaats brandden in 1795⁴⁰ herenhuis en boerderij af en vervolgens kwamen reeds direct na 1795 alle leenrechten op losse schroeven te staan. Dit zou spoedig het einde betekenen van het achterleen Koekelberg met zijn leenhof. Tenslotte stierf in 1798 Van Opstall's eerste vrouw Adriana Calvert op 43 jarige leeftijd.

De gedupeerde secretaris wist na de brand nog de moed te vinden het koetshuis der buitenplaats tot boerderij om te bouwen, maar reeds in 1797 ontdeed hij zich van zijn weinig fortuinlijk bezit, met uitzondering van de leenrechten, die toen nog niet formeel waren vernietigd. Overigens zullen deze toen wel onverkoopbaar geweest zijn. Bij onderhandse acte van 11 december droeg hij voor *f* 3550,— aan de vroegere Bredase drossaard Benjamin Baron van der Borch over „eene afgebrande Heere- en Boere huysinge, werf of plaats, bakhuys, hovinge, dreeven of cingels en visvijver, alles aan malkanderen gelegen zooals het afgekield is neevens het parceil zaaijland . . . voorts het tot een Boerenwoning vertimmerde koetshuys, schuur, twee ackertjens met de dreeven daar door en neevens lopende en een Engelsch bosch, mitsgaders de geheele Dreef daartusschen . . . groot tesamen ruim een buinder, gestaan en gelegen onder Ginneken te Notzel genaamd Couckelberg.⁴¹ Kort hierna werden bij artikel 25 der Staatsregeling van 1798 vervallen verklaard „Alle Tiend-, Chijns- of Thijns-, Nakoops-, Afstervings-, en Naastings-Regten, van welken aard, midsgaders alle andere Regten of Verplichtingen, hoe ook genoemd, uit het Leenstelsel of Leenrecht afkomstig, en die hunnen oorsprong niet hebben uit een wederzijdsch vrijwillig en wettig verdrag.”

In het verlies van zijn rechten als leenheer van Coeckelberg heeft Van Opstal niet berust. In 1798 diende hij op grond van het tweede lid van gemeld artikel 6 bij de Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam des Bataafschen Volks een claim tot schadeloosstelling in. Het daarop volgende jaar legde hij allerlei bewijsstukken daartoe over, zoals uittreksels uit zijn leenregister.⁴² Zomin als aan honderden

andere gedupeerde bezitters van leengoederen is hem ooit vergoeding toegekend.⁴³ Baron van der Borch en diens erfgenamen zijn het bedrijf lang blijven exploiteren, om precies te zijn 74 jaar. Geruime tijd na de dood van mr. W. F. E. Baron van der Borch van Verwolde, kleinzoon van Benjamin's broer Frederik Wilhelm, verkocht notaris Jonckheer te Ginneken in augustus 1871 namens de erven een aantal van diens goederen. De vierde koop was „een bouwmansteedeke gen. het Vlotje bestaande uit huis, en stal en verdere getimmerten, tuin, bouwland en dreven, tezamen groot 2 ha, 12 are, 70 c.a.⁴⁴ Dat was alles wat van het vroeger zo aantrekkelijke leengoed met buitenplaats was overgebleven. Alleen de dreven herinnerden toen nog enigszins aan de oude luister. Het Vlotje is thans een pretentieloos boerderijtje en ook de dreven zijn inmiddels verdwenen. Het is bekend dat in een weide tegenover de boerenwoning nog steenresten in de grond zitten. Deze vormen er de enige tastbare herinnering aan Koekelberg.⁴⁵

AANTEKENINGEN

- ¹ Voor een opsomming der voormalige leenhoven in Nederland worde verwezen naar de lijst in Verslagen omtrent 's Rijks oude Archieven XLIII (1) 1920, 25—66.
- ² P. Scherft, Inventaris van het archief van de Hoofd- en Leenbank (Breda 1954), 5 en 14.
- ³ Beschrijving der Stadt en Lande van Breda ('s-Gravenhage 1744), 371; een 17e eeuwse vermelding van alle achterlenen is nog te vinden in GAB, Collectie Van Laarhoven no. 4, fol. 19 en 39.
- ⁴ Op de stafkaart 1 : 25.000 bij het snijpunt der coördinaten 113 en 395.
- ⁵ RA Maastricht, Kerkelijke Archieven, Invent. d'Hoop no. 19165 (de tienden van Koekelberg en Notsel werden toen verpacht voor 30 zester rogge); Jos. Habets, De archieven van het kapittel der hoogadellijke rijksabdij Thorn I no. 537. De tienden van Thorn over dit gebied werden in 1690 verpacht voor 31½ zester (R.A. Ginneken no. 151). — In 1529 pachtten drie personen voor 60 zester rog per jaar de korentiende van Notsell en Coeckelberg van Wynand Masschereel en Otto van Bruheze, die deze zelf weer in pacht hadden van de Abdis van Thorn. Bij een volgende verpachting in 1536 bedroeg de pacht slechts 36 zester per jaar (1 zester = 4 veertelen; 1 veertel = 86,48 L). — GAB, Archief Weeskamer, Inv. 1124, reg. 49 en 62.
- ⁶ Het Brusselse Koekelberg was een heerlijkheid, toebehorend aan het geslacht van die naam, die gelegen was tussen de oude en nieuwe omwalling der stad. — Ph. Godding, Actes relatifs au droit régissant la propriété foncière à Bruxelles au moyen age, in: Bulletin des anciennes lois et ordonnances de Belgique XVII, fasc. II, 1951, 92 en 119.
- ⁷ Brief Bureau voor Naamkunde der Kon. Akademie van Wetenschappen aan

- de gemeentearchivaris te Breda dd. 26 oktober 1964 (corr. archief no. 440); volgens Albert Carnoy, *Origines des noms des communes de Belgique*, tome II, Leuven 1949, 373 wordt Coekelberge bij Brussel voor het eerst vermeld in 1264. Hij zegt daar, dat Koekel is „un diminutif de koek „gâteau”, pris métaphoriquement dans le sens de „morte”. Donc c'est: „la montagne aux mottes de terre” ou la „colline à forme arrondie”.
- ⁸ F. F. X. Cerutti, *Middeleeuwse rechtsbronnen van stad en heerlijkheid Breda I*, no. 251.
- ⁹ GAB, Afd. II—17 no. 1, fol. 21 verso.
- ¹⁰ G. C. A. Juten, *Cartularium van het Begijnhof te Breda (Bergen op Zoom z.j.)*, 75. In 1455 wordt genoemd als bezitter van een erf te Ginneken Peter van Cockelberge (a.w. 84).
- ¹¹ Een lopensaat was in 1812 te Breda gelijk aan $\frac{1}{8}$ bunder; zie Drs. P. Scherft in dit Jaarb. V, 77.
- ¹² ARAG, Wetgevende Collectie 406 no. 595.
- ¹³ K. Stallaert, *Glossarium van verouderde rechtstermen II (Leiden z.j.)*, 17.
- ¹⁴ Stallaert, a.w. p. 33; F. L. Ganshof, *Qu'est ce que la féodalité?* (Brussel 1947), 157.
- ¹⁵ *Brabantse Leeuw IV (1955)*, 145—151.
- ¹⁶ ARA Brussel, Leenhof van Brabant, *Aveux et dénombrements 2100 bis*, fol. 50 verso; ARAG Nass. Dom. 1010, fol. 89 verso.
- ¹⁷ *Brabantse Leeuw, l.c.* p. 149.
- ¹⁸ GAB, R Breda 422 fol. 52v—53. Nog in een leenboek van 1732 staat Hendrick Montens als leenman van Koekelberg te boek; zie ARAG. Nass. Dom. 1160, fol. 8.
- ¹⁹ A. S. de Blécourt en H. F. W. D. Fischer, *Kort Begrip van het oud-vaderlands burgerlijk recht (Groningen 1959)*, 101.
- ²⁰ GAB, R Breda 683, ongef., acte dd. 14 november 1565.
- ²¹ *Taxandria XXXVIII (1931)*, 249.
- ²² *Taxandria XXXVIII (1931)*, 257; P. D. de Vos, *De vroedschap van Zierikzee (Middelburg 1931)*, 320.
- ²³ GAB, R Breda 693, acten dd. 4 maart 1642.
- ²⁴ GAB, R Breda 698, fol. 164; acte 2 mei 1690; cfr. G. C. A. Juten, *De Parochiën in het Bisdom Breda, Dekenaat Breda II (1935)*, 255—256. De kinderen waren: Geertruijt en Petronella, beiden begijn te Breda; Michiel, gehuwd met Jenneken Antonij Gijbs; Cornelia, gehuwd met Laureys Cornelis Gijbs en Maeyken, echtgenote van Joost Laureys van den Cauwelaer.
- ²⁵ Volgens het Leenboek Ginneken 1732 was de hoeve gesplitst. Keuken en achterhuis waren toegewezen aan twee dochters van Paulus Jansse van Alphen. De kamer met hoogkamer bezat Corn. Laurijs Gijbs — cfr. ARAG Nass. Dom. Inv. Hingman 1160, fol. 8-18.
- ²⁶ A. Hallema, *Geschiedenis der Ned. Herv. Gemeente te Ginneken (Breda 1940)*, 69.
- ²⁷ Juten, a.w. 255 en 263.
- ²⁸ *De Dietsche Warande IX (1871)*, 94 en 173.
- ²⁹ ARAG, Wetgevende Collectie 406, no. 595.
- ³⁰ GAB, R Breda 696, acte dd. 20 november 1668.
- ³¹ S. J. Fockema Andreae, *Het oud-nederlandsch burgerlijk recht II (Haarlem 1906)*, 20. Bij weigering van het transport van onroerende goederen door de koper moet de verkoper „die ghifte onder den Heere leggen”, dezen machtigen de voormelijke overdracht voor hem te doen.
- ³² De Blécourt-Fischer, a.w. 321.

- ³³ GAB, Collectie Van Rhemen, no. 1.
- ³⁴ GAB, Afd. IV-2 no. 4.
- ³⁵ GAB, R Breda 697, acte dd. 8 december 1682.
- ³⁶ GAB, R Breda 596, fol. 58 verso, acte dd. 25 januari 1749.
- ³⁷ GAB, R Ginneken 134 (verkoopconditie); R. Ginneken 99 fol. 138 verso (vest). Zie ook R Ginneken 227.
- ³⁸ Zie over hem en zijn familie Brabantse Leeuw I (1952), p. 190 (Van Opstall door J. Loeff).
- ³⁹ GA Nieuw-Ginneken, Oud archief Ginneken en Bavel, gemaallijsten no. 186.
- ⁴⁰ De gemaallijsten (zie noot 39) vermelden dat H. van Opstall hier woonde tot en met 1795. In 1796 wordt niemand vermeld. Voor 1797 staat genoteerd: Adriaan Verhoeven, „woont op 't Vlot". Sedertdien schijnt deze hoeve tot op de dag van vandaag het Vlotje te heten. Omtrent het juiste tijdstip van de brand was in het gemeentearchief van Ginneken niets te vinden.
- ⁴¹ GAB, R Ginneken 100, fol. 225 verso; zie ook R. Ginneken 227.
- ⁴² ARAG, Wetgevende Collectie 406 no. 595.
- ⁴³ Cfr. A. S. de Blécourt, Heerlijkheden en Heerlijke rechten in Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis I (1918/1919), 45 e.v. 439 e.v.; II (1920), 42 e.v.. Mijn dank aan mr. A. Ribberink, rijksarchivaris te 's-Gravenhage, voor de terzake gedane nasporingen.
- ⁴⁴ Hypotheekkantoor Breda, Registers voor de woordelijke overschrijving der akten van eigendomsovergang, deel 460 nr. 61.
- ⁴⁵ Ook prof. mr. F. F. X. Cerutti te Nijmegen dank ik hartelijk voor het doorlezen van dit artikel en de naar aanleiding daarvan gemaakte opmerkingen en verstrekte aanvullingen.